

استاندارد آر. دی. ای. و بازنمایی شبکه دانش بافت انتشارات اسلامی: لزوم بازنگری و بومی سازی

سیدمهدی طاهری

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

چکیده

مقاله حاضر با رویکرد تحلیلی - انتقادی، به بررسی میزان پاسخگویی استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.) برای توصیف صفات و خصایص بومی، اشیای محتوایی، بافت انتشارات اسلامی، و بازنمایی روابط میان آن اشیا می پردازد. بدین منظور نخست، ضمن مقدمه‌ای بر پیشینه و جایگاه نظام‌های طبقه‌بندی در محیط‌های اطلاعاتی، مفهوم شیء در نظام‌های سازماندهی دانش، و مفهوم و انواع روابط کتاب‌شناختی مدنظر قرار می‌گیرند. سپس جایگاه خانواده‌های کتاب‌شناختی در جهان کتاب‌شناختی با ارائه مثال‌هایی چند تبیین می‌شود. ادامه مقاله به سیر تحول توسعه، اهداف، و ویژگی‌های استاندارد بین‌المللی (آر. دی. ای.) نسبت به استاندارد محتوایی پیشین (قواعد فهرست‌نویسی انگلو - امریکن)، و متناسب با محیط اطلاعاتی جدید (محیط دیجیتالی) اختصاص دارد. در بخش پایانی مقاله، ضمن بیان ویژگی‌های بومی و منحصر به فرد بافت انتشارات اسلامی، عدم توانایی کامل استاندارد (آر. دی. ای.) در رفع نیاز توصیف و سازماندهی

اشیای محتوایی بافت انتشارات اسلامی، به دلیل گرایش استاندارد به بافت انتشاراتی کشورهای انگلو - ساکسون و دین مسیحیت مورد انتقاد قرار گرفته، ضرورت تجدیدنظر در استاندارد برای رسیدن به سطح بین‌المللی، و نیز تلاش حرفه‌مندان اطلاعاتی اسلامی برای ارائه بازخورد مناسب به استاندارد جدید پیشنهاد می‌گردد.

کلیدواژگان: استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.)، بافت انتشارات اسلامی، روابط کتاب‌شناختی، بومی‌سازی

مقدمه

نظام‌های سازمان‌دهی دانش^۱ با هدف تسهیل و تسریع دسترسی به منابع اطلاعاتی گسترش می‌یابند و هر یک از آن‌ها بر اساس نیازهای محلی یا بین‌المللی طراحی شده، و از کارکرد یا کارکردهای خاصی پشتیبانی می‌کنند. نظام‌های یاد شده همواره به موازات رشد دانش و منابع اطلاعاتی، و به‌منظور پاسخگویی به نیازهای جدید پژوهشگران متحول شده‌اند. پیشینه شکل‌گیری این نظام‌ها به پیدایش اولین مراکز اطلاعاتی و کتابخانه‌ها باز می‌گردد. از فهرست‌هایی که در کتابخانه آشور بانیپال برای دسته‌بندی الواح گلین تهیه شد، تا نقطه عطف توسعه آن‌ها در قرون ۱۹ و ۲۰ میلادی با تدوین طرح‌های رده‌بندی دهدهی دیویی و کتابخانه کنگره، و نیز اصطلاح‌نامه‌های حوزه علوم پایه و نظام‌های نمایه‌سازی پس‌همارا، و سرانجام، نظام‌های هستی‌شناسانه و شبکه‌های معنایی که در قرن ۲۱ و در بستر فناوری‌های نوین اطلاعاتی طراحی شدند.

نظام‌های سازماندهی دانش در راستای هدف اصلی خود از دو رویکرد کلی پیروی می‌کنند: نخست، توصیف جنبه‌های مختلف (صفات و خصایص) منبع به‌منظور شناسایی و کشف آن، و دیگر، تعیین جایگاه منبع در میان منابع مشابه یا مرتبط بر مبنای جنبه‌هایی خاص. این دو رویکرد که در قالب فرآندی خاص به نام فرآیند سازماندهی اطلاعات و دانش که خود به سه فرآیند فرعی فهرست‌نویسی، رده‌بندی، و نمایه‌سازی تقسیم

می‌شود، تبلور یافته، نظام‌های سازماندهی دانش را به منزله پلی میان منابع اطلاعاتی، و پژوهشگران، در جهت رفع نیازهای اطلاعاتی آن‌ها قرار می‌دهند. در میان دو رویکرد بیان شده، رویکرد دوم که به تعیین جایگاه (طبقه یا رده) منابع یا همان طبقه‌بندی^۱ منابع در میان دیگر منابع می‌پردازد، و با پشتیبانی از کارکرد گردآوری (منابع مرتبط) موجب دسترسی ساختارمند به منابع می‌شود، در سال‌های اخیر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. اهمیت این رویکرد به دلیل پیدایش رویکردهایی جدید از جمله رویکرد دانش‌مدار^۲ در نظام‌های اطلاعاتی است. بر مبنای این رویکرد، تعامل میان اطلاعات (در قالب اشیا یا پاره‌های اطلاعاتی) منجر به تولید دانش که سطح شناختی بالاتری نسبت به اطلاعات است، می‌گردد. از آنجا که رویکرد دوم نظام‌های سازماندهی دانش به تعامل و ارتباط میان منابع اختصاص دارد، تلاش‌های همخوان با این رویکرد در جهت تولید دانش به جای اطلاعات صرف گام برمی‌دارند. رویکرد دانش‌مدار با تأثیر از رویکرد شیء‌گرا^۳ بر مفاهیم و اصطلاحات حوزه سازماندهی اطلاعات و دانش نیز تأثیر گذارده است. از جمله به تغییر مفهوم و اصطلاح منابع اطلاعاتی به اشیای اطلاعاتی یا محتوایی می‌توان اشاره نمود. در ادامه تبیین مفهوم شیء مدنظر قرار می‌گیرد.

تبیین مفهوم شیء در نظام‌های سازماندهی دانش

هر شیء محتوایی^۴ (اطلاعاتی) دارای صفات^۵ و خصائصی^۶ است که آن شیء را توصیف می‌کند و جنبه‌های مختلف آن را نشان می‌دهد. شیء محتوایی موجودیتی است که داده‌ها یا اطلاعات را در بر می‌گیرد. یک شیء محتوایی خود می‌تواند از اشیای محتوایی دیگر ساخته شود. برای مثال یک مجله یک شیء محتوایی است که خود از مجموعه‌ای مقالات که هر یک از آن‌ها نیز یک شیء محتوایی هستند، ساخته شده است. متن، تصاویر و

1. Classification
2. Knowledge-oriented Approach
3. Object-oriented Approach
4. Content object
5. Properties
6. Attributes

اشکالی که در یک مقاله هستند نیز می‌توانند یک شیء محتوایی باشند. نقشه‌ها، نقاشی‌ها، عکس‌ها، و دیگر اشیای غیر متنی نیز شیء محتوایی محسوب می‌شوند. حتی فراداده‌های مربوط به یک شیء محتوایی نیز خود اشیای محتوایی می‌باشند (طاهری، ۱۳۸۷). البته اصطلاح «اشیای اطلاعاتی»، «اشیای دیجیتالی»، و اشیای شبه‌مدرک نیز برای بیان این مفهوم به کار رفته‌اند، اما اصطلاح «اشیای محتوایی» با توجه به رویکرد شیء‌گرا نسبت به محیط جدید در منابع مرجع ترجیح داده شده است. صفات و خصائص می‌توانند در میان چند شیء مشترک باشند. به عبارت دیگر، ممکن است اشیای محتوایی دارای صفات و خصائص مشابهی باشند. از دیدگاه شیء‌گرا، که تفکر حاکم بر حوزه مدیریت اطلاعات است، هر شیء دارای ماهیتی مستقل بوده، و از طریق این صفات و خصائص با دیگر اشیا ارتباط برقرار می‌کند. در بافت حوزه سازماندهی اطلاعات و دانش، به این صفات و خصائص، «اطلاعات کتاب‌شناختی»^۱ یا «عناصر کتاب‌شناختی»^۲ و با برچسب جدید «عناصر فراداده‌ای»^۳ گویند؛ و عناصری که موجب ارتباط اشیا با یکدیگر می‌شوند، «ابزار (عناصر) ارتباط دهنده»^۴ نام گرفته‌اند. «روابط کتاب‌شناختی»^۵ به هر نوع رابطه‌ای گفته می‌شود که به وسیله این عناصر ارتباط‌دهنده برقرار می‌گردد. این روابط در جهان کتاب‌شناختی^۶، باعث ایجاد شبکه‌های مفهومی متعدد و گسترده میان اشیای محتوایی شده، علاوه بر افزایش دسترس‌پذیری آن‌ها، موجب حرکت فراداده‌ها از ارائه اطلاعات صرف به ارائه دانش می‌شوند. این قابلیت‌ها، که به نوعی ارزش افزوده محسوب می‌شود، به‌عنوان کارکرد «گردآوری»^۷، از مجموعه کارکردهای فهرست^۸ کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی عمل می‌کنند (۱). روابط کتاب‌شناختی در علم رایانه نیز، با عنوان «روابط

1. Bibliographic Information
2. Bibliographic Element
3. Metadata Element
4. Linking devices
5. Bibliographic Relationships
6. Bibliographic Universe
7. Collocation function
8. User tasks

میان موجودیت‌ها^۱ مطرح است.

قابلیت‌ها و ویژگی‌های محیط جدید - محیط و رسانه‌های الکترونیکی (یا دیجیتالی) - امکان کشف و برقراری روابط میان اشیای محتوایی را تسهیل نموده است. این امکان، باعث افزایش توجه به کارکرد "گردآوری" در فهرست‌ها شده است. به نحوی که استانداردهای جدید از جمله استاندارد "ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های کتاب‌شناختی (اف. آر. بی. آر.)"^۲، "توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.)"^۳، و استانداردهای فراداده‌ای (مانند طرح فراداده‌ای هسته دوبلین (دی. سی. ام. آی.)^۴، طرح فراداده‌ای توصیف شیء (مودس)^۵، و ...) تمهیداتی خاص برای پشتیبانی از این کارکرد فراهم نموده‌اند. (طاهری، ۱۳۸۷) این روابط در نهایت به ایجاد شبکه‌ای گسترده از مفاهیم و اشیا با هدف بازنمون دانشی به نام هستی‌شناسی، و تحقق وب معنایی منجر خواهند شد.

از روابط کتاب‌شناختی تا روابط میان موجودیت‌ها

از مهم‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته در مورد روابط کتاب‌شناختی، پژوهش آن‌گوسن و ماتزور - رزسوس (۱۹۸۲) و باربارا تیلت (۱۹۸۷) - به عنوان پایان نامه دکترای - است. (فتاحی، ۱۳۷۵؛ زارع‌زاده، ۱۳۸۱) آن‌گوسن و ماتزور - رزسوس با بهره‌گیری از روابط یونی‌مارک طرحی را برای روابط سلسله‌مراتبی ارائه کردند تا ساختار پیچیده آن را به صورت ساده و چند وجهی نشان دهند. (زارع‌زاده، ۱۳۸۱) تیلت نیز هفت نوع رابطه کتاب‌شناختی (هم‌ارز^۶، توصیفی^۷، اشتقاقی^۸، همراهی^۹، کل و جزء^{۱۰}، ویژگی‌های مشترک،

1. Entity Relationship
2. Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR)
3. Resource Description and Access (RDA)
4. Dublin Core Metadata Initiative (DCMI)
5. Metadata Object Description Schema (MODS)
6. Equivalent Relationship
7. Descriptive Relationship
8. Derivative Relationship
9. Accompanying Relationship
10. Whole-part/part-whole Relationship

و توالی^۱) را در فهرست رایانه‌ای کتابخانه کنگره شناسایی نمود. (زارع‌زاده، ۱۳۸۱) این روابط بعدها اساس کار «گروه بررسی ملزومات کارکردی رکوردهای کتاب‌شناختی^۲» قرار گرفت. (فتاحی، ۱۳۷۵) پس از باربارا تیلت یک رابطه دیگر (انتزاعی - مادی) توسط فتاحی شناسایی شد. (فتاحی، ۱۳۷۵) روابط کتاب‌شناختی در سطوح مختلف، از شکل انتزاعی شیء در ذهن پدیدآورنده (گان) آن^۳ تا نسخه عینی و خاصی از یک شیء (مورد)^۴ به عنوان روابط سلسله‌مراتبی (روابط درونی شیء)، تا رابطه میان سطوح مختلف یک شیء با اشیای دیگر (روابط بیرونی شیء) وجود دارند. قواعد پیشین فهرست‌نویسی (قواعد فهرست‌نویسی انگلو - امریکن) ابزارهایی برای تعیین و ثبت روابط بیرونی میان اشیای فراهم نموده بودند. عناصر کتاب‌شناختی مانند عناوین قراردادی، سرشناسه، یادداشت‌ها، شناسه‌های افزوده، و حتی فرآیند کنترل مستندات، ابزارها و تلاش‌هایی در این راستا بودند. اما، ضعف جدی این قواعد، محدودیت تمهیداتی مناسب برای برقراری روابط میان سطوح سلسله‌مراتبی یک شیء (روابط درونی شیء) و حتی تفکیک میان این سطوح، و برقراری روابط میان سطوح مختلف اشیای با یکدیگر بود. این ضعف بیش از پیش در محیط جدید (الکترونیکی یا دیجیتالی) نمایان بود.

از سوی دیگر، برای پاسخ به ویژگی‌های محیط جدید، تلاشی برای کشف و برقراری روابط میان اشیای محتوایی در سطح پیشینه‌های کتاب‌شناختی (فرا داده‌ای)، با عنوان الگوی مفهومی مرجع "ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های کتاب‌شناختی (اف. آر. بی. آر.)" از سوی فدراسیون بین‌المللی انجمن‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی (ایفلا)^۵ بر مبنای شش رابطه از روابط هفتگانه کتاب‌شناختی ارائه شده از سوی باربارا تیلت، و از دیدگاه علم رایانه، یعنی روابط بین موجودیت‌ها، با توجه به محیط هدف آن الگو (محیط رایانه‌ای) انجام گرفت. هدف اصلی این استاندارد، الگوسازی روابط سلسله‌مراتبی در

1. Sequential Relationship
2. Study Group on Functional Requirements of Bibliographic Records
3. Work
4. Item
5. International Federation of Library Association and Institutions (IFLA)

سطح یک شیء، و ارتباط هر سطح با سطوح دیگر اشیای محتوایی بر مبنای پیشینه‌های (رکوردهای) کتاب‌شناختی است.

رفع نواقص و نقاط ضعف در قواعد فهرست‌نویسی، اولین بار در «کنفرانس بین‌المللی اصول و گسترش‌های آینده قواعد فهرست‌نویسی انگلو- امریکن^۱» در تورنتو کانادا (۱۹۹۷) مطرح شد. در این کنفرانس تدوین ویرایش سوم قواعد فهرست‌نویسی انگلو- امریکن^۲، و پس از آن تدوین استاندارد جدیدی با نام «توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.)» مدنظر قرار گرفت. توسعه استاندارد آر. دی. ای.، بر پایه «ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلو- امریکن^۳» و استاندارد «ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های کتاب‌شناختی (اف. آر. بی. آر.)» به‌منظور توصیف اشیای محتوایی به‌ویژه اشیای دیجیتالی، و تعیین و برقراری روابط میان اشیای محتوایی در سطح قواعد فهرست‌نویسی بود (تیلت^۴، ۲۰۰۸).

پیش از پرداختن به استاندارد آر. دی. ای. مفهوم و جایگاه خانواده‌های کتاب‌شناختی در جهان کتاب‌شناختی به‌منظور درک بهتر شبکه روابط میان اشیای محتوایی تبیین شده، به انواع روابط کتاب‌شناختی که تاکنون توسط پژوهشگران شناخته شده است، اشاره می‌گردد.

جهان کتاب‌شناختی و جایگاه خانواده‌های کتاب‌شناختی در آن

جهان کتاب‌شناختی به تمامی اشیای محتوایی منتشر شده و روابط میان آن‌ها در سطوح مختلف گفته می‌شود. (فتاحی، ۱۳۷۵) جهان کتاب‌شناختی از موجودیت‌های کوچک‌تری به نام خانواده‌های کتاب‌شناختی^۵ تشکیل شده است. خانواده کتاب‌شناختی عبارت است از مجموعه‌ای (یا شبکه‌ای) از اشیای محتوایی مرتبط با یکدیگر که به‌نحوی

1. The International Conference on the Principles and Future Development of AACR
2. Anglo-American Cataloging Rules (3rd Rev.)
3. Anglo-American Cataloging Rules (2nd Rev.)
4. Tillett
5. Bibliographic Family

از یک جد مشترک (یا ابر اثر)^۱ مشتق شده‌اند. در محیط دیجیتال به آنها «منابع چند نسخه‌ای»^۲ نیز اطلاق می‌گردد. (آنتلمن^۳، ۲۰۰۴؛ ارسگوواک^۴، ۲۰۰۶) اشیای متعلق به یک خانواده کتاب‌شناختی، بازآفرینی‌های مختلف از یک شیء محتوایی (جد مشترک) هستند. این اشیای براساس نیازهای مختلف و در محیط‌های اطلاعاتی گوناگون تولید می‌شوند. خانواده‌های کتاب‌شناختی در طول زمان رشد می‌کنند، و بر اشیای عضو خانواده افزوده می‌شوند. آنچه خانواده‌های کتاب‌شناختی را در جهان کتاب‌شناختی مشخص و از یکدیگر متمایز می‌سازد، رابطه میان اشیای محتوایی سازنده آن‌هاست. به عبارت دیگر، همانند یک خانواده از دیدگاه جامعه‌شناختی، که میان اعضای آن انواع روابط خانوادگی وجود دارد و این روابط موجودیتی به نام خانواده را تشکیل می‌دهد و به آن هویت می‌بخشند، در جهان کتاب‌شناختی نیز برخی از اشیای محتوایی با یکدیگر رابطه داشته، و بازآفرینی‌هایی از دیگر اشیای (اجداد خود) محسوب می‌شوند. به عنوان مثال، آثار وزین و تأثیرگذاری همچون قرآن، نهج‌البلاغه، مثنوی معنوی، شاهنامه، دیوان حافظ، گلستان و بوستان سعدی و ... به همراه شرح‌ها، حاشیه‌ها، مستدرک‌ها، ترجمه‌ها، خلاصه‌ها، و اقتباس‌های خود، خانواده‌های کتاب‌شناختی بزرگی را در طول قرن‌های پس از خلق خود به وجود آورده‌اند و همچنان در حال بزرگ شدن می‌باشند.

خانواده‌های کتاب‌شناختی نیز همانند خانواده‌های اجتماعی، ممکن است براساس خصیصه‌هایی مشترک با یکدیگر مرتبط باشند، یا بین آن‌ها انواع روابط برقرار شود، و روابط بین خانواده‌ها را ایجاد کنند. این سطح دیگری از روابط را در جهان کتاب‌شناختی نشان می‌دهد. بنابراین اساس جهان کتاب‌شناختی و خانواده‌های کتاب‌شناختی بر روابط میان اشیای محتوایی (آثار وابسته) بنا نهاده شده است و این دو مفهوم در بستر روابط عینیت می‌یابند. به رابطه میان اشیای محتوایی در جهان کتاب‌شناختی، روابط کتاب‌شناختی^۵ یا

1. Common Progenitor or Superwork
2. Multiple-version Resources
3. Antelman
4. Ercegovac
5. Bibliographic Relationships

روابط بین موجودیت‌ها اطلاق می‌شود.

انواع روابط کتاب‌شناختی

بر اساس پژوهش‌های انجام شده، تاکنون هشت نوع رابطه میان اشیای محتوایی در جهان کتاب‌شناختی شناسایی شده است. همان‌طور که پیشتر اشاره شد، هفت رابطه آن توسط باربارا تیلت، و یک رابطه توسط فتاحی پیشنهاد گردیده‌اند. در ذیل به صورت مختصر به هر یک از این روابط اشاره می‌شود:

- **هم‌ارز:** رابطه میان دو نسخه مشابه از یک شیء، یا نسخه اصلی و نسخه افست و کپی، یا میان نسخه‌های یک شیء که بر روی رسانه‌های (محمل‌های) مختلف منتشر شده است؛
- **اشتقاقی:** رابطه میان شیء اصلی و اشیایی که از آن حاصل و مشتق می‌شوند، مانند رابطه یک شیء و ویرایش‌ها، ترجمه‌ها، اقتباس‌ها، خلاصه‌ها، و ... آن شیء؛
- **توصیفی:** میان یک شیء و اشیایی که آن را تشریح یا ارزشیابی می‌کنند، مانند شرح‌ها، نقدها، و تفاسیر؛
- **کل و جزء:** رابطه‌ای که میان یک شیء کلی (مانند مجموعه مقالات، مجموعه داستان‌ها، مجموعه اشعار، فروست‌ها، و ...) و اشیای سازنده آن وجود دارد؛
- **همراهی:** رابطه میان شیء اصلی و اشیای همراه آن، مانند پیوست‌ها، پی‌افزودها، اشیای ذخیره شده بر روی دیگر رسانه‌ها از جمله الواح فشرده، نوارها، و ...؛
- **توالی:** گونه‌ای از روابط که میان یک شیء و اشیایی که در ادامه آن و به منظور تکمیل آن منتشر می‌شوند، نظیر تکمله‌ها، دنباله‌ها، نشریاتی با عنوان جدید نسبت به شماره‌های پیشین خود، برخی پیوست‌ها، اشیای حاوی مداخل جدید دایرةالمعارف‌ها، و جز آن؛
- **ویژگی‌های مشترک:** رابطه میان اشیای محتوایی که هیچ نوع رابطه‌ای مانند روابط پیشین ندارند، اما به طور اتفاقی در یک یا چند صفت یا خصیصه با هم

مشترک هستند، مانند شباهت عناوین، موضوعات، ناشرین، و ... دو یا چند شیء با یکدیگر. این روابط در محیط‌های الکترونیکی دارای ارزش فراوانی هستند، و قابلیت‌های ماشینی به صورت خودکار باعث کشف این نوع رابطه و بازیابی اشیای مرتبط می‌گردد؛

• **انتزاعی و مادی:** رابطه شکل انتزاعی شیء و شکل مادی آن، مانند رابطه میان دیوان حافظ به عنوان شیئی انتزاعی و انواع شکل‌های مادی آن (فتاحی، ۱۳۷۵).

استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.)

مجموعه‌ای جامع از دستورالعمل‌ها و رهنمودهایی برای فهرست‌نویسی (توصیف و دسترسی) همه انواع اشیای محتوایی با تأکید بر دنیای دیجیتال، که جایگزین قواعد پیشین فهرست‌نویسی (قواعد انگلو - امریکن) شده است. این استاندارد تمامی کارکردهای چهارگانه یک فهرست و سلسله‌مراتب روابط در موجودیت‌های کتاب‌شناختی مطرح شده در الگوی مفهومی "ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتاب‌شناختی (اف. آر. بی. آر.)" را پشتیبانی می‌کند (ویکی پدیا، ۲۰۱۰؛ www.rdatoolkit.org). همان‌طور که پیشتر اشاره شد، بازنگری در ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلو - امریکن و تدوین ویرایش جدید (سوم) در کنفرانس تورنتو کانادا (۱۹۹۷) مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفت، اما بعد از آن ایده استاندارد جدید با گسترده بین‌المللی، و متناسب با محیط اطلاعاتی جدید (دیجیتالی) مطرح شد. کار جدی بر روی آر. دی. ای. از سال ۲۰۰۴ با مدیریت تام دلزی^۱ آغاز، و نام آن در سال ۲۰۰۵ تعیین گردید. اولین پیش‌نویس آر. دی. ای. در سال ۲۰۰۸ ارائه شد. مسئولیت گسترش و بازنگری در این استاندارد به عهده "کمیته مشترک راهبری برای توسعه استاندارد آر. دی. ای."^۲ است (کمیته مشترک راهبری برای توسعه استاندارد، ۲۰۱۰b). استاندارد آر. دی. ای. علاوه بر پایه قرار دادن قواعد فهرست‌نویسی انگلو - امریکن، و الگوهای مفهومی خانواده اف. آر. بی. آر. بر مبنای سازگار با استانداردهای:

1. Tom Delsey

2. Joint Steering Committee for Development of RDA

استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ایساد)^۱، توصیف آرشیوها، یک استاندارد محتوایی (دی. ای. سی. اس.)^۲ و قواعدی برای توصیف آرشیوی^۳ نیز هست (کیورگارد، ۲۰۰۸).

اهداف و اصول استاندارد توصیف و دسترسی به منبع

الف) اهداف

چهار هدف کلی در طراحی و تدوین استاندارد آر. دی. ای. مدنظر بوده است:

- پاسخگویی به نیازهای کاربران در یافتن اشیای محتوایی همخوان با جستجوی آن‌ها، امکان تأیید و تشخیص اشیای بازیابی شده از یکدیگر، انتخاب اشیای همخوان با نیاز کاربر از جنبه‌های مختلف (شکل، زبان، مخاطب، و ...)، و قابلیت دسترسی به شیء برگزیده از روش‌های ممکن (خرید، امانت، دسترسی پیوسته، و جز آن)؛
- داده‌های کتاب‌شناختی تهیه شده براساس استاندارد آر. دی. ای. می‌بایست از کارکردهای فهرست به روش هزینه - کارایی و مقرون به صرفه پشتیبانی نمایند؛
- انعطاف‌پذیری (مستقل از قالب و رسانه‌بودن) داده‌های تولیدشده در محیط‌های ذخیره‌سازی مختلف؛ و
- یکپارچگی و سازگاری با داده‌های کتاب‌شناختی تولید شده براساس استاندارد پیشین فهرست‌نویسی (قواعد انگلو - امریکن).

ب) اصول

- داده‌های کتاب‌شناختی که بر مبنای استاندارد آر. دی. ای. تولید می‌شوند، می‌بایست از اصول ذیل پیروی کنند:
- بیانگر تفاوت یک شیء (از لحاظ صفات و خصائص) از اشیای دیگر باشند؛

1. International Standard for Archival Description (ISAD)
2. Describing Archives: A Content Standard
3. Rules for Archival Description (RAD)
4. kiorgaard

- تأمین نیازهای کاربر برای انتخاب یک شیء مناسب را کفایت کنند؛
  - روابط میان شیء مورد توصیف با دیگر اشیا را نشان دهند؛
  - بازتابی از بازنمون شیء از خویش باشند؛
  - اطلاعاتی تکمیلی برای اطمینان از صحت، تبیین ابهامات، و رفع اشتباهات انجام شده در ارائه شیء را همراه شیء فراهم نمایند؛
  - بازتابی از ویژگی‌های موجودیت‌های پدیدآورنده شیء (اشخاص حقیقی و حقوقی، و خاندان‌ها) بیان شده در خود شیء و یا اشیای مرجع (کتاب‌شناسی‌ها، نقدها، و ...) باشند؛
  - بازتابی از کاربرد زبانی و خطی مشترک و متداول داده‌های مرجع از سوی مؤسسه فهرست‌نویسی برای ثبت نسبت به داده‌های اصلی بیان شده در خود شیء باشند؛
  - پی‌افزودهای ارائه شده در متن استاندارد برای بزرگ‌نویسی، کومه‌نوشت‌ها، ترتیب عناصر کتاب‌شناختی، نشانه‌گذاری‌ها، و نظیر آن، و در راستای بهبود یک‌دستی در توصیف و ارائه داده‌های کتاب‌شناختی گام بردارند.
- مهم‌ترین ویژگی‌های استاندارد "توصیف و دسترسی به منبع" در مقایسه با استاندارد پیشین فهرست‌نویسی، و نسبت به تحولات اخیر محیط و رسانه‌های دیجیتالی عبارتند از:
۱. سازگاری با قواعد فهرست‌نویسی پیشین (انگلو - امریکن)، با توجه به اینکه حجم بالایی از اشیای محتوایی براساس استاندارد قبلی فهرست‌نویسی شده‌اند (کمیته مشترک راهبری برای توسعه استاندارد، ۲۰۱۰a)؛
  ۲. رهنمودها و دستورالعمل‌های ارائه شده در آر. دی. ای. جنبه پیشنهادی دارند تا اجباری. به همین دلیل در ادبیات این استاندارد از واژه‌های رهنمود^۱ و دستورالعمل^۲ استفاده شده، در حالی که در استاندارد پیشین واژه قاعده یا قانون^۳ به کار رفته بود؛
  ۳. گستره بین‌المللی تا وابستگی به انتشارات کشورها یا بافتی خاص (بر خلاف

---

1. Guideline
2. Instruction
3. Rule

قواعد پیشین که بیشتر مناسب انتشارات کشورهای انگلوساکسون و دین مسیحیت بود؛

۴. تأکید بر هر دو بافت کتابخانه‌ای و بافت آرشیوی؛
۵. استفاده از رویکرد شیء‌گرا در طراحی این استاندارد؛
۶. سازگاری بالا با استانداردهای جدید محیط دیجیتالی، مانند قالب فراداده‌ای مارک، "طرح فراداده‌ای توصیف شیء" و ...؛
۷. تأکید بیشتر بر ارائه دانش توسط پیشینه‌های کتاب‌شناختی (فراداده‌ای) تا اطلاعات؛
۸. اختصاص بخش مهمی از دستورالعمل‌ها و رهنمودها به تعیین و ثبت روابط میان اشیای محتوایی (و موجودیت‌ها). تأکید مستقیم بر دسترسی (اختصاص کامل بخش دوم استاندارد به این مهم)؛
۹. ارائه اصول و رهنمودهایی برای ثبت عناصر و خصائص موضوعی - که در قواعد پیشین وجود نداشت - همخوان با استانداردهای اف. آر. بی. آر. و ملزومات کارکردی داده مستند (آر. ای. دی. ۱)؛
۱۰. حرکت به سوی ایجاد نظام‌های هستی‌شناسانه و تحقق وب معنایی (طاهری و نوشین فرد، ۱۳۹۰).

از میان ویژگی‌های ذکر شده، جنبه بین‌المللی بودن استاندارد یا به تعبیر دیگر، پاسخگویی و سازگاری آن با ویژگی‌های انتشاراتی دیگر کشورها و بافت‌های خاص از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از آنجا که پایه این استاندارد همان قواعد فهرست‌نویسی پیشین (قواعد انگلو - امریکن) است، این سؤال مطرح است که چه تمهیداتی در استاندارد آر. دی. ای. برای پشتیبانی از ویژگی‌های انتشاراتی دیگر اندیشیده شده است؟ درخصوص انتشارات اسلامی، قواعد پیشین دارای کاستی‌ها و نواقص متعددی بودند. آیا استاندارد جدید می‌تواند به طور کامل پاسخگوی سازماندهی اشیای محتوایی بافت انتشارات اسلامی باشد؟

بافت انتشارات اسلامی و استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.)

تألیف و نگارش از گذشته در نزد مسلمانان از جایگاه خاصی برخوردار بوده است. و از لحاظ تاریخی به زمان‌های بسیار کهن باز می‌گردد. مسلمانان پس از اسلام، و از اوایل قرن اول هجری با ثبت و یادداشت احادیث فعالیت حرفه‌ای خود را در حوزه نگارش آغاز نمودند. پس از ورود دین اسلام به دیگر کشورها از جمله ایران، آثار آن کشورها تحت تأثیر فرهنگ اسلامی جنبه دیگری به خود گرفت. این تأثر به نوبه خود موجب ارائه بازخوردهایی نیز به آثار اسلامی شد، و در گسترش و ایجاد شکل‌های جدیدی از آثار اسلامی نقش به‌سزایی ایفا نمود. بنابراین مانند انتشارات هر کشور و بافت انتشاراتی دیگر، انتشارات اسلامی نیز دارای ویژگی‌های بومی خاص و متفاوتی از دیگر انتشارات هستند.

در گذشته برای ثبت اطلاعات کتاب‌شناختی انتشارات اسلامی از فرآیندی به نام فهرست‌نگاری استفاده می‌شد که سیاهه‌ها و فهرست‌هایی از مجموعه‌های شخصی و کتابخانه‌ها تولید می‌نمود (فتاحی و طاهری، ۱۳۸۴). در ایران، پس از تأسیس رشته کتابداری، قواعد فهرست‌نویسی کشورهای انگلوساکسون (قواعد انگلو - امریکن) به دلیل قوت و پاسخگویی نسبت به بخشی عمده از نیازهای بومی مورد توجه قرار گرفت، و از آن پس در کتابخانه‌ها و مراکز خدمات کتابداری متداول شد، اما این قواعد به دلیل مبنای طراحی خود - یعنی ویژگی‌های انتشارات کشورهای انگلوساکسون و دین مسیحیت - همواره نسبت به ویژگی‌های بومی بافت انتشارات اسلامی کاستی‌هایی را نشان می‌داد. تا کنون در خصوص بومی‌سازی این قواعد، تلاش‌هایی از سوی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و دیگر اشخاص حقیقی و حقوقی انجام گرفته است. با این وجود، هیچ‌گاه قواعد یاد شده پاسخگوی کامل نیازهای بومی نبوده است. تجربیات عملی کتابخانه‌ها، و برخی مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته از جمله پژوهش آراسته (۱۳۸۹) دلیلی بر این مدعاست. این ضعف در دیگر استانداردهای مورد استفاده، مانند طرح‌های رده‌بندی نیز دیده می‌شود. طراحی و روش‌های ارائه شده برای طرح‌های رده‌بندی کتابخانه کنگره

و دهنده‌ی دیوبی متناسب با بافت انتشارات ایرانی - اسلامی، و رعایت برخی جنبه‌های بومی در شیوه‌نامه فهرست‌نویسی (دستنامه قواعد فهرست‌نویسی) از سوی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، و برخی اشخاص حقیقی دیگر، تلاش‌هایی در راستای رفع این نقاط ضعف بوده‌اند. با پیدایش استاندارد جدید (آر. دی. ای.) برای فهرست‌نویسی و سازماندهی اشیای محتوایی و تأکید آن بر جنبه بین‌المللی، انتظار می‌رفت این استاندارد نقاط ضعف قواعد پیشین را برطرف سازد، اما بررسی‌های کلی رهنمودها و رویکردهای استاندارد بیانگر آن است، که این استاندارد نیز به دلیل مبنا قرار دادن قواعد پیشین و الگوی مفهومی اف. آر. بی. آر. و عدم توجه کافی و مطالعه ویژگی‌های انتشارات دیگر کشورها و بافت‌های خاص، قادر به پاسخگویی کامل نیازهای بومی نیست. بدیهی است تبیین دقیق این مسئله نیاز به انجام پژوهش‌های مستقل در سطح پایان‌نامه‌های دانشگاهی دارد.

بررسی میزان سازگاری و پاسخگویی استاندارد «توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.)» نسبت به سازمان‌دهی و فهرست‌نویسی اشیای محتوایی اسلامی از دو جنبه باید مورد پژوهش و مطالعه قرار گیرد: نخست، رهنمودها و دستورالعمل‌های ارائه شده از سوی استاندارد برای توصیف اشیای محتوایی که در بخش اول استاندارد ارائه شده است. و دیگر، رهنمودهای ارائه شده در بخش دوم استاندارد برای تعیین و ثبت روابط میان اشیای محتوایی. اما همان‌طور که پیشتر اشاره شد، بررسی تحلیلی استاندارد جدید نشان می‌دهد، استاندارد رهنمودهایی متناسب با انواع اشیای محتوایی ویژه بافت انتشارات اسلامی از جمله تقریرها، تحریرها، و نظیر آن‌ها ارائه نداده است. از آنجا که انواع خاص اشیا و نگرش‌های حاکم بر بافت انتشارات اسلامی، بر ایجاد روابط میان اشیای محتوایی این بافت مؤثر است، و از سوی دیگر، روابط (شش‌گانه) موجود در استاندارد آر. دی. ای. برگرفته از رساله دکترای بارابارا تیلت بوده، و از بررسی تعدادی (۲۱۰۰۰) از پیشینه‌های کتاب‌شناختی کتابخانه کنگره آمریکا در دهه ۱۹۸۰ میلادی استخراج شده است، تصور می‌شود این استاندارد قادر به بازنمایی شبکه دانش بافت انتشارات اسلامی نبوده، و برای

رسیدن به سطح بین‌المللی می‌بایست دستخوش تغییر و تحولاتی گردد. حتی نسبت به بافت انتشارات مسیحی و کشورهای انگلو - ساکسون نیز از سوی متخصصان حوزه سازمان‌دهی دانش همان کشورها نیز انتقادهایی جدی به استناد جدید مطرح شده است (کوئل و هیلمن، ۲۰۰۷؛ کارلایل و فوسکو، ۲۰۰۲) (۲).

روشن است قبل از پرداختن به انجام پژوهشی مستقل و عمیق درباره میزان پاسخگویی استاندارد آر. دی. ای. در توصیف اشیای محتوایی بافت انتشارات اسلامی و بازنمون شبکه روابط میان این اشیا، می‌بایست ویژگی‌های بومی انتشارات اسلامی دقیقاً تبیین و مشخص گردد (حتی در قالب مطالعات و پژوهش‌هایی خاص). به‌طور کلی این ویژگی‌ها را می‌توان این‌گونه بر شمرد:

۱. تنوع اشیای محتوایی. اشکال مختلفی از اشیای محتوایی در بافت اسلامی به چشم می‌خورد که برخی از آن‌ها در دیگر بافت‌ها وجود ندارند. مانند تحریرها، تقریرها، ذیل‌ها، حاشیه‌ها، شرح‌ها، مستدرکات، مستخرجات، و ...؛
۲. گستردگی و تنوع روابط میان اشیا به پیروی از بند یک. بسیاری از انواع اشیای محتوایی که در بافت انتشارات اسلامی وجود دارند، بازآفرینی‌ها و بازنمون‌هایی از دیگر اشیا هستند. این موجب تنوع روابط و گستردگی شبکه روابط می‌گردد؛
۳. اشیای محتوایی این بافت بیشتر مفهوم - پایه^۱ هستند تا اصطلاح - پایه^۲؛
۴. آمیختگی فرهنگ کشورهای پذیرنده دین مبین اسلام با فرهنگ اسلامی که تنوع صورت‌های جدیدی از اشیای محتوایی و روابط را در محیط‌های اطلاعاتی این کشورها در پی دارد؛
۵. محوریت قرار دادن خود اشیای محتوایی تا پدیدآورندگان آن‌ها نسبت به سایر محیط‌های اجتماعی (از جمله دنیای غرب). به عبارت دیگر، عنوان شیء محتوایی بر نام پدیدآورنده (گان) آن، ترجیح داده می‌شود؛
۶. وابستگی زیاد از لحاظ محتوایی به تعداد محدودی از اشیای محتوایی (مانند قرآن،

1. Concept-based

2. Term-based

نهج البلاغه، کتب اربعه شیعه، و سایر کتب روایی پایه) که اشیای محتوایی هسته اسلامی محسوب می‌شوند، و الگوی شبکه‌ای خاصی را به شکل منظومه‌ای از روابط میان اشیای محتوایی هسته و بازآفرینی‌های آن‌ها ترسیم می‌نمایند؛

۷. وابستگی زیاد به مسائل اعتقادی و مذهبی (به‌طور کلی فرهنگی)؛

۸. تعدد دیدگاه‌ها و رویکردها در طبقه‌بندی منابع و علوم اسلامی که بر بافت انتشاراتی آن تأثیرگذار است؛ و ...

ویژگی‌های انتشارات اسلامی گسترده‌تر از آن است که در یک مقاله بگنجد. موارد ذکر شده فقط به‌عنوان ویژگی‌های کلی و نمونه ارائه شدند. هر یک از ویژگی‌های اشیای محتوایی این بافت انتشاراتی می‌تواند بر روی توصیف و دسترسی به آن‌ها تأثیر گذارد. این ویژگی‌ها، مانند ویژگی‌های انتشارات دیگر کشورها و بافت‌ها، ریشه در مسائل اجتماعی، اعتقادی، مذهبی، و فرهنگی جامعه اسلامی دارد. با این تفاوت که غنای فرهنگ اسلامی تنوع بیشتری به اشیای محتوایی این حوزه و روابط آن‌ها داده است.

نتیجه

در حال حاضر نسخه آزمایشی استاندارد آر. دی. ای. بر روی وب سایت www.rdatoolkit.org قابل دسترسی است و کاربران می‌توانند بازخوردهای خود را به اصل استاندارد و سیستم نرم‌افزاری آن ارائه کنند. این بدان معنی است که امکان اصلاحات و بازنگری در متن و محتوای استاندارد فراهم است. گمان می‌رود استاندارد «توصیف و دسترسی به منبع (RDA)» به‌طور جامع پاسخگوی ویژگی‌های بومی انتشارات اسلامی نباشد. به عبارت دیگر، ویژگی‌ها و جنبه‌های خاصی در این بافت انتشاراتی، و انواع دیگری از روابط کتاب‌شناختی (روابط میان موجودیت‌ها) میان اشیای محتوایی بافت انتشارات اسلامی وجود دارد، و باید تمهیدات (رهنمودها و دستورالعمل‌های) لازم برای توصیف، تعیین، و ثبت آن‌ها در استاندارد جدید فهرست‌نویسی اندیشیده شود. این تلاش‌ها می‌تواند از یک سو، نیاز بافت انتشارات اسلامی به مجموعه‌ای از رهنمودها

برای توصیف و سازماندهی اشیای محتوایی را تا حد مطلوبی تأمین نماید، و از سوی دیگر، موجب غنای استاندارد آر. دی. ای. شده، جنبه بین‌المللی بودن آن را تقویت نماید. یافته‌های پژوهش‌ها و مطالعات مستقل بر روی این موضوع، راه‌حل‌های لازم را به آن استاندارد ارائه نموده، جایگاه بالای انتشارات اسلامی را در جهان کتاب‌شناختی نشان می‌دهد. کشف شبکه دانشی منحصر به فرد میان اشیای محتوایی بافت انتشارات اسلامی که الگویی جالب (الگوی منظومه‌ای) را پیروی می‌نماید، زمینه را برای تولید دانش‌های جدید در عرصه جهانی با جهان‌بینی توحیدی در برابر جهان‌بینی انسان‌گرای کشورهای تدوین‌کننده استاندارد آر. دی. ای. (کشورهای انگلو-ساکسون)، و جهان غرب ایجاد خواهد کرد. نگارنده امیدوار است نتایج پژوهش‌های جدید با موضوع مقاله حاضر، بازخوردهای مناسبی به استاندارد آر. دی. ای. ارائه نماید.

پی‌نوشت

۱. برای اطلاعات بیشتر نگاه کنید به:

Fattahi, Rahmatollah (2010). "From Information to Knowledge: SuperWorks and the Challenges in the Organization and Representation of the Bibliographic Universe". Fiesole (Firenze): Casalini Libri

۲. برای اطلاعات بیشتر نگاه کنید به:

طاهری، سیدمهدی؛ نوشین‌فرد، فاطمه ۱۳۹۰. "بررسی تحلیلی کاربردپذیری استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (RDA) در محیط اطلاعاتی جدید: ضرورت بازتعریف روابط و کارکردهای جدید". فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱ (۲)، ۹۹-۱۱۸.

کتابنامه

۱. آراسته، منوچهر ۱۳۸۹، بررسی کتاب‌های چاپ سنگی ایران دوره محمد شاه تا اواسط دوره ناصری موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی از بعد ویژگی‌های کتاب‌شناسی، نسخه‌شناسی، قواعد فهرست‌نویسی، و ساختار مارک. پایان‌نامه ارشد. دانشگاه فردوسی مشهد.
۲. زارع‌زاده، فرانک ۱۳۸۱، بررسی روابط کتاب‌شناختی در فهرست‌نویسی کتاب‌شناسی ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه کتاب، شماره ۵۲.
۳. طاهری، مهدی ۱۳۸۷، طراحی یک کتابخانه دیجیتال استاندارد. در مجموعه مقالات نخستین همایش کتابخانه‌های دیجیتال، به کوشش شرکت پارس آذرخش. تهران، سبزان.
۴. طاهری، سیدمهدی؛ نوشین‌فرد، فاطمه (۱۳۹۰)، بررسی تحلیلی کاربردپذیری استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (RDA) در محیط اطلاعاتی جدید: ضرورت بازتعریف روابط و کارکردهای جدید. فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱ (۲)، ۹۹-۱۱۸.
۵. فتاحی، رحمت‌الله ۱۳۷۵، روابط کتاب‌شناختی در فهرست‌نویسی توصیفی. فصلنامه کتاب، دوره هفتم، شماره دوم (تابستان ۱۳۷۵).
۶. فتاحی، رحمت‌الله؛ طاهری، مهدی (۱۳۸۴)، فهرست‌نویسی: اصول و روش‌ها. تهران، کتابدار.
7. Antelman, Kristin (2004). "Identifying the Serial Work As a Bibliographic Entity". [online], available at: http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/5660/1/identifying_LRTS.pdf. [05 Agu. 2011].
8. Carlyle, Allyson; Fusco, Lisa M. (2002). "Equivalence in Tillett's Bibliographic

- Relationships Taxonomy: A Revision”. in Challenges in Knowledge Representation and Organization for the 21st Century: Integration of Knowledge Across Boundaries, Proceedings of the Seventh International ISKO Conference, 10-13 July 2002, Granada, Spain.
9. Coyle, Karen; Hillmann, Diane (2007). “Resource Description and Access (RDA): Cataloging Rules for the 20th century”. D-Lib Magazine. [online], available at: <http://www.dlib.org/dlib/january07/coyle/01coyle.html> . [05 Agu. 2010].
  10. Ercegovac, Zorana (2006). “Multiple-Version Resources in Digital Libraries: Towards User-Centered Displays”. [online], available at: http://polaris.gseis.ucla.edu/gleazer/461_readings/ercegovac_mv.pdf . [05 Agu. 2011].
  11. Joint Steering Committee for Development of RDA (2010a). “RDA: Resource Description and Access”. Chicago: American Library Association.
  12. Joint Steering Committee for Development of RDA (2010b). “RDA: Resource Description and Access: Background”. [online], available at: <http://www.rda-jsc.org/rda.html> . [05 Agu. 2010].
  13. Kiorgaard, Deirdre (2008). RDA: Resource Description and Access.... [online], available at: <http://www.rda-jsc.org/docs/5rda-fulldraft-toc.pdf> . [05 Agu. 2010].
  14. “RDA BACKGROUND”. [online], available at: <http://www.rdatoolkit.org/background> . [05 Agu. 2010].
  15. Tillett, Barbar B. (2008). “The Influences of FRBR on RDA: Resource Description and Access”. [online], available at: http://presentations.ala.org/images/1/1e/Getting_ready_for_RDA_FRBR_influences_2008rev_color.pdf . [05 Agu. 2010].
  16. Wikipedia (2010). Resource Description and Access. [online], available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Resource_Description_and_Access . [05 Agu. 2010].